

Мср Јована Л. Војводић

### НЕПОЗНАТА ПИСМА ИВЕ АНДРИЋА МЛАДЕНУ ЛЕСКОВЦУ

У раду се по први пут објављују непозната писма која је Иво Андрић слао Младену Лесковцу, а која се чувају у заоставштини Младена Лесковца. Циљ је да се овим објављивањем заокружи њихова преписка коју је у два наврата приредио Радован Поповић, односно да се укаже на значај предмета њиховог дописивања и, између осталог, осветли природа односа двојице интелектуалаца.

*Кључне речи:* Иво Андрић, Младен Лесковац, преписка, *Про-клеџа авлија*, Матица српска, Бошко Петровић.

Младен Лесковац је у писму упућеном Никши Стипчевићу оставио траг о епистоларном делу своје будуће заоставштине. С обзиром на то да је писмо од нарочите важности, доносимо га у целости:

Нови Сад, 8. септембра 1988.

Драги мој Никша,

Сређујем своје хартије, а то је ствар много заморнија но сређивање књига. Међу старим хартијама наишао сам на приложених седам Андрићевих писама (међу њима једна посетница). Одавна имам потешкоћа са кореспонденцијом: био сам седам година уредник „Летописа“, а двадесет и шест година сам уређивао „Зборник МС за књижевност“, па сам се дописивао са многим сарадницама. Током година, засула су ме многобројна писма, тако да већ нисам знао шта бих са њима. Најзад сам ствар решио тако да сам их, током последњих ваљда петнаестак година, паковао у посебне кутије или пакете, запечатио их и предавао на чување Рукописном одељењу МС, с обавезом да се могу отворити тек после моје смрти. Међу писмима која сам тако послао Матици било је и неколико (не много) Андрићевих. Ове сада шаљем Вама, с молбом да их предате Задужбини Андрићевој – најприличније је да се онде чувају. Писма су, као што видите, без већег значаја, али су Андрићева.

Са најбољим поздравима,  
Ваш Младен Лесковац

П. С. – Сећам се да међу онима која су у Матици има и једно, кратко, из године 1934, откад се са Андрићем познајем. (Поповић 2001: 141)

Судећи према речима наведеног писма, судбина писама које је Младен Лесковац слао Иви Андрићу позната је и пут ка њиховом очувању остаје јасан и без могућности било каквог прикривања или кривотворења. Радован Поповић највише је заслужан за објављивање њихове преписке. Њу је објавио у два наврата. Први пут, у *Свескама Задужбине Иве Андрића* (1998, св. 14) где је објављена већина размењиваних писама, укупно тридесет и осам, од којих је тридесет и два Лесковац упутио Андрићу и свега шест Андрић Лесковцу. Други пут, приређена објављује само писма Иве Андрића како би заокружио започету целину и испунио жељу Младена Лесковца (изречену у малопре цитираном писму) који је невелики број добијених писама, свега седам, уступио задужбини нобеловца. Ипак, изван Личног фонда Иве Андрића у огранку Архива САНУ–а, остала су писма која су остављена Матици српској, тачније Рукописном одељењу. Њихов број такође није велики, али није ни сасвим безначајан. Уосталом, слично ономе што Лесковац пише, ништа у вези са овим писцем није без значаја, чак и онда када је у питању не толико велика литерарна вредност. Управо та писма, биће наведена у наставку, чиме ће се коначно заокружити преписка двојице интелектуалаца, премда и то морамо изрећи са обазривошћу – никада не можемо бити посве сигурни где је или коме неко писмо могуће остављено.

Пред нама је, дакле, укупно двадесет и девет Андрићевих необјављених<sup>1</sup> писама која су након смрти Младена Лесковца поверена на чување Рукописном одељењу Матице српске. Писма су наведена у изворном облику и поређена хронолошки.

## I

STIZEM PETAK JUTARNJIM VOZOM POSLE DESET = ANDRIC

[Телеграм Иве Андрића Младену Лесковцу, према печату датирано: 5. XII 1951]

## II

Београд, 19 маја 1954 г.  
Призренска ул. 7

Драги друже Лесковче,  
Вратили смо се здраво и добро после три лепо проведена дана код вас.

<sup>1</sup> Копије два писма приредио је Радован Поповић (1998: 75, 78).

Рад бих хтео да још једном захвалим и Вама и Бошку Петровићу, и свима вашим, на пријатељском дочеку и лепој пажњи.

Са срдачним поздравима Вама и Бошку

Ваш  
Иво Андрић

### III

Београд 29. V. 1954 г.  
Призренска ул. 7

Драги Лесковац,

Хитам да Вам кажем да се, са многима, и ја искрено радујем заслуженој награди коју је добила ваша књига.

Желећи Вам добар рад и у добру здрављу, поздравља Вас

ваш  
Иво Андрић

### IV

Београд, 3 јуна 1954 г.

Драги друже Лесковче,

Кош и ја ћемо доћи у суботу, 5 о. м. истим возом као и прошлог пута. Са нама ће доћи и трећи друг (Ђ. Радовић или Д. Матић). Ја као претседник Одбора, један од њих као претставник Удружења, а други као претставник Савеза.

Волели бисмо да будемо опет у Хотел Парку.

У недељу у 9ч. стићи ће колима друг Р. Чолаковић и потражиће ме у хотел Парку, да отуд кренемо за Каменицу и даље где буде требало.

Знам да сте много заузети и не рачунам овог пута на ваше пријатно друштво, али било би нам мило да нас у суботу Ви или Бошко сачекате на станици и да се тако видимо и поразговоримо.

Вас и Бошка поздравља срдачно

ваш Иво Андрић

### V

Београд, 26. IX. 1954 г.

Драги друже Лесковац,

Примио сам ваше писмо од 20 о. м. Прихватам позив и договорићу се са Кошем о начину доласка, тако да будемо 7 о. м. увече тамо. Волео бих свакако да будем смештен у Парку, јер ја бих остао два дана бар у Н. Саду. А немам, наравно, ништа против излета у Чортановце.

Рукопис ћу донети.

Ваш  
Иво Андрић

## VI

Београд, 13 окт. 1954 г.  
Призренска ул. 7

Драги друже Лесковац,

Хоћу Вама и другу Бошку, као и свима вашим, да захвалим на срдачном дочеку и гостопримству. Као и увек, за мене је боравак у Новом Саду освежење и – пријатно сећање.

Молим Вас да поздравите и остале другове у Матици, нарочито Милисавца који ми је учинио част својом посветом књиге о Змају.

Вас нарочито поздравља

ваш

Иво Андрић

P. S. Нешто о мојој приповетци. Можда ће Карађоза изненадити чињеница да онај фра Петар говори час јужним а час источним наречјем. То не треба да га буни. Јужним говори са својим сабеседником, младим фратром, а источним са Турцима, јер је с њима уствари разговарао турски или италијански, па је то превод само.

## VII

PRISILJEN ODLOZITI PREDAVANJE KRAJ APRILA POZDRAV =  
ANDRIC

[Телеграм Иве Андрића Младену Лесковцу, према печату датирано: 4. IV 1955]

## VIII

Срећну нову 1960 годину жели

Иво Андрић

## IX

Beograd 6 februara 1960 g.  
Ul. Proleterskih brigada 2a

Dragi druže Leskovče,

Обраћам Вам се са молбом за савет.

Јавна studentska katedra "Savremenik["] позива ме да одржим 19 о. м. predavanje о Р. Коџићу. У исто време пише ми друг D. Redjep да ће крајем овог месеца бити на Tribini Mladih веће о мом књижевном раду, на ком учествујете и Ви. I позива ме да дођем.

Hteo bih da učinim po želji jednima i drugima. Ali kako?

Prvo, volim da obidjem vaš fakultet, ali ima li smisla i postoji li potreba da studentima govorim o P. Kočiću? Drugo, zahvalan sam Tribini Mladih na pažnji, ali kako da učestvujem u tom večeru kad sam ja nesposoban da govorim o sebi i odgovaram na pitanja i kad sam uvek drugima odbijao takve pozive? A da sedim i ćutim, kao namolovan Turčin, i to nije u redu.

Voleo bih da čujem Vaše mišljenje kako bi se sve ovo dalo povezati i urediti. Možete razgovarati sa Novakovićem i Redjepom.

Ja u svakom slučaju nameravam da dodjem sa ženom na 2–3 dana u Novi Sad, i to još u toku ovog meseca, jer 2 marta moram u Sarajevo.

Očekujući vaš odgovor, zahvaljuje unapred, i pozdravlja Vas srdačno

ваш  
ИвоАндрић

[Машинопис]<sup>2</sup>

## X

Beograd 12 februara 1960 g.  
Ul. Proleterskih brigada 2a

Dragi družе Leskovče,

Jutros sam primio vaše pismo od 11 o. m. Hvala! Juče su bili kod mene drugovi od Mlade Tribine. Ja sam im, ne primivši još vaše pismo, dao tačno onakav odgovor kakav mi Vi sada predlažete. Oni su razumeli moje razloge i lako se sporazumeli.

Održaću predavanje o P. Kočiću studentima na Fakultetu, u petak 16 o. m. u 17 časova. Za priredbu Mlade Tribine pomoćiću izborom materijala itd. ali prisustvovati neću. Mislim da je tako najbolje i da ćemo svi biti zadovoljni. A verujem da će i priredba biti dobra, jer ćete Vi na njoj govoriti, Marija Crnbori recitovati, i slično.

Ja sam s[t]udentima, kao što vidite, predložio da dodjem već u četvrtak pre ili posle podne. Otseli bismo, ako je ikako moguće, u Hotel Parku i ostali bismo puna dva dana. To bi mi omogućilo da porazgovaram sa Vama i ostalim drugovima, a i da sa ženom obidjem Galeriju i druge novine u Novom Sadu.

Radujem se što ću Vas videti, ali Vas molim, kao i Boška Petrovića i ostale, da niukoliko ne remetite vaš uobičajeni raspored života i rada za ta dva dana, zbog nas. I ovako se bojim da sam Vam već dodijao velikim pripremanama za ovaj moj mali dolazak.

Zahvaljujući, pozdravlja Vas srdačno

ваш  
ИвоАндрић

<sup>2</sup> Копију овог писма објавио је Радован Поповић у оквиру рада „Лесковчева писма Андрићу и Андрићева Лесковцу“, *Свеске Задужбине Иве Андрића* (Поповић 1998: 75).

Р. С. Пишем и другу Б. Новаковићу  
[Машинопис]<sup>3</sup>

(копија)

Београд 12 фебруара 1960 г.  
Ул. Пролетерских бригада 2

Dragi drugovi,

Primio sam vaš poziv od 2 o. m. i sad mogu da odgovorim da ga primam i da pristajem da u petak 19 o. m. u 17 časova održim za vaše članove predavanje o P. Kočić[u] koje bi trajalo do dva časa, već prema tome kakva budu p[i]tanja i razgovori u vezi sa predavanjem.

Ja ne raspolazem prevoznim sredstvom pa vas molim da mi vi pošaljete kola, kao što predlažete u vaše[m] pismu.

Putovao bih sa ženom, a krenuo bih odavde, ako moguće, učetrvtak 18 o. m. pre ili posle podne, već prema tome kad možete da mi pošaljete kola. U Novom Sadu ostao bih do subote u podne, otprilike.

Molim vas da me hitno izvestite hoćete li mi moći poslati kola u četvrtak, i u koji sat, a da na vreme zauzmete u Hotel Parku sobu sa dva kreveta za vreme od četvrtka do subote.

Očekujući što pre vaš odgovor, pozdravlja va[s]

(Ivo Andrić)

## XI

Београд 9 марта 1960 г.  
Ул. Пролетер. бригада 2–а

Dragi družе Leskovče,

Vaše pismo od 5 o. m. predstavlja prijatno iznenadjenje. Naravno da posle njega ne možemo više ni pomišljati na Matičin pult. Saglasan sam da bude u svemu onako kako Vi predlažete. Cena oko 50. 000 dinara. Pult da se upakuje i pošalje u Novi Sad, da se tu politira pa posle uputi ovamo. Naravno, zauzimanjem druga Kovačevića [Kovačevića] i vašom dobrotom. Novac za pult i sve troškove dostaviću čim javite ili pošaljete nekog.

Zahvaljujući na brizi i trudu Vama i drugu Kovačeviću, pozdravlja Vas srdačno

ваш  
Иво Андрић

Moja žena pozdravlja Vas i vaše.  
[Машинопис]

<sup>3</sup> Копију овог писма објавио је Радован Поповић такође у малопре наведеном раду (Поповић 1998: 78). Изостављено је, међутим, писмо упућено Јавној Студентској катедри *Савременик* Филозофског факултета у Новом Саду.

## XII

Beograd 27 marta 1960 g.  
Proleter. brigada ul. 2a

Dragi druže Leskovče,

Oprostite da tek sada odgovaram na vaše pismo od 15. o. m. Moja žena i ja smo iznenadjeni (i oduševljeni) da se pult o kome smo razgovarali slučajno i uzgred, tako brzo našao.

Pristajem na procenom odredjenu cenu od 15. 000 din. U isto vreme molim Vas najlepše da se pult opravi i uredi u Novom Sadu, jer ovde je teško naći dobra majstora, a i kad se nadje, spor je. Zamolite druga Kovačevića da se o tom pobrine, a ja ću Vama unapred dostaviti sav trošak oko popravke, čim mi javite koliko iznosi.

Sumu od 15. 000 din. mogu Vam poslati odmah poštom ili predati nekom do dodje od Vas u Beograd (Tel. 31–132). Posle ćemo videti kako ćemo pult preneti u Beograd.

Zahvaljujući drugu Kovačeviću i Vama, pozdravlja serdačno

ваш  
Иво Андрић

P. S. Molim Vas da negde ostane traga da je otkup obavljen sasvima po propisima.

[Машинопис]

## XIII

Korčula, [štampano na razglednici] Hotel Praha  
14. V. 1960 god.

Драги друже Лесковче,

ми смо овде на одмору и остаћемо ваљда до 28 о. м. Сећамо Вас се и питамо се да ли ствар са пултом иде нормално. Надамо се да ћемо у Београду затећи ваше вести.

Са добрим сећањима и срдачним поздравима ваш

Иво Андрић

## XIV

Beograd 18 juna 1960 god.  
Ul. Proleterskih brigada 2–a

Dragi druže Leskovče,

Primio sam vaše pismo od 15 o. m. Juče sam poslao novac sopstveniku lepog pulta. Ako se nadje neko da me poveze, nije isključeno da skoknem na dan–dva do vas. ali i bez toga znam da će sve biti u redu.

Ovih dana doćiće u Novi Sad gdja Mira Jevtić, udovica mog školskog druga Borivoja Jevtića. Htela bi da ponudi Matici neke njegove članke, uglavnom o Steriji. Potražiće Vas i Boška Novakovića. Molim Vas da je primite i preporučite Bošku Petroviću, ako mogu štogod da učine.

Ako dodjete u Beograd javite se. Moja žena srdačno pozdravlja, kao i

ваш

ИвоАндрић

[Машинопис]

## XV

Beograd, 15 jula 1960 god.

Ul. proleterskih brigada 2a

Dragi družе Leskovče,

Oprostite što tek danas odgovaram na vaše pismp [pismo] od 6 o. m. Sve sam se nadao da ću skoknuti do N. Sada, ali izgleda da mi skokovi ne polaze za rukom. – Posle razgovora sa Milicom, mogu Vam javiti da smo u potpunosti zadovoljni i sporazumni sa vašim odlukama i namerama, kao i sa cenom od 15 – 16. 000 dinara. Što se tiče zamene za linoleum, moja žena misli da bi najbolje bilo naći zelenu ili „svetlobraon“ kožu, tanak ševro, koja bi mogla biti na ivicama sa tankom zlatnom linijom ili bez zlata a samo sa utisnutom linijom (Tiefdruck), a mogla bi najposle biti i „glat“. Ako kože ne bi bilo u N. Sadu, što ne verujem, mogla bi se valjda nabaviti ovde.

Možda ćemo mi još u julu mesecu doći u N. Sad, ali ukoliko ne bismo stigli, ja verujem da ćete Vi, uz pomoć druga Kovačevića, svršiti sve na najbolji mogući način, lepo i ukusno.

Kao svaki put, moram da završim time da Vam kažem koliko smo Vam zahvalni moja žena i ja na trudu i brizi oko ovog našeg posla.

Срдачно ваш

ИвоАндрић

[Машинопис]

## XVI

Београд 4 авг. 1960 г.

ул. пролет. бригада 2а

Драги друже Лесковче,

Примио сам ваше писмо од 1 о. м.

Сагласан сам да се плати књиговесцу за зелену кожу 8. 000 дин. По-слаћу 15. 000 дин. на адресу друга Ковачевића. Платићу накнадно још 8000 дин. за руке. Према томе ствар би била у реду.



Дошао бих врло радо на 48 сати у Н. Сад, али само ако сте идуће недеље и Ви тамо, т. ј. између 9 и 13 августа, а јавио бих Вам дан доласка због резервисања собе.

Очекујући ваше вести поздравља Вас и захваљује много

ваш  
Иво Андрић

Моја жена се придружује.

P. S. Јавите ми ваш кућни телефон.

## XVII

Beograd, 13 avgusta 1960 god.  
Ul. Proleterskih brigada 2–a

Dragi družе Leskovče,

Zahvaljujući Vama i Bošku na prijatno provedenoj večeri i svima drugovima na ljubaznosti i pažnji, hteo bih da Vas obavestim o sudbini našeg pulta.

Sve sam izložio mojoj ženi i ona je odmah preduzela sve korake, a rezultat [rezultat] je ukratko ovaj: ne može se računati na beogradske radnje, a još manje na beogradske zanatlije, Jasno je i nesumnjivo da je vaš Ivković najbolji i stvarno jedini koji dolazi u obzir. To mu, naravno, ne treba reći. Molim Vas da mu kažete da sam bio očaran njegovom profesionalnom revnošću (kao što i jesam) i da moja žena i ja smatramo da stvar treba poveriti njemu. Neka nabavi bilo potrebnu količinu tanke i fine ševro kože (kod nas), bilo one mušeme u Beču – u oba slučaja tamnozelene ili tamnoplave ili prosto crne boje – i neka obavi posao kako on zna i ume. Pri izboru boje molim da ga kontrolišete i da odlučite Vi i drug direktor Galerije koji je bio sa nama. Žuriti se ne mora. Sve troškove za taj posao, kao i za dočniji prevoz, poslaću čim budem znao iznos.

Mislim da je ovim najposle okončana sudbina pulta koji počinje i meni da “prerasta preko glave”, a Vama mora da je već sasvim dojadio.

Želeći Vama i vašima svako dobro, molim Vas da primite od moje žene i mene srdačne pozdrave

Ваш Иво Андрић

P. S. Ако дођете у Београд, јавите се. тел. 31–132.

P. P. S. Не знам зашто, али мени се све чини да би танка кожа била боља од мушеме, али немам ништа ни против ње.

[Машинопис, постскриптуми писани руком]

## XVIII

Београд 12. XII. 1960 год.  
Ул. Пролет. бригада 2а

Драги друже Лесковче,

Кад смо се прошлог пута видели у Београду нисам се, у оном општем разговору, ни сетио да Вас упитам у ком се стадију налази оправка „нашег“ пулта. Да ли је наш мајстор успео да набави материјал? Ништа није хитно или важно, имам ја довољно простора за писање, али кад сам се већ сетио тога питања, шаљем Вам га, заједно са поздравима од моје жене и мене.

Срдачно ваш  
Иво Андрић

## XIX

Beograd 18 decembra 1960  
Ul. Proleterskih brigada 2-a

Dragi družе Leskovče,

Hvala na pismu od 14 o. m.

Potpuno sam saglasan sa Vašim predlogom. Potražićemo ovde majstora koji će opraviti i tu sitnicu na pultu. Taj majstor Ivković koji zbog jednog metra voštanog platna, koliko je potrebno za moj pult, hoće da putuje u Beč, nije mi potreban i ne želim da imam nikakve veze sa njegovom majstorijom.

Molim Vas najlepše da mi na moju adresu i moj riziko a o mom trošku pošalju prvom prilikom upakovan pult. Ako je moguće do 8 januara 1961 [година написана руком], јер не знам да ли ћемо сигурно после тога бити у Београд[у].

Tako će se valjda okončati i ova prepiska i vaša briga oko te sitnice.

Mного Вам zahvaljuje i srdačno Vas pozdravlja

ваш Иво Андрић

[Машинопис]

## XX

SREĆNA NOVA GODINA 1961

Иво Андрић  
и Милица

[Штампана честитка, година и потписи су писани руком, према печату датирано: 22 XII 1960. године. Унутар честитке налази се и штампана фотографија споменика Бранка Радичевића на Калемегдану, рад вајара Александра Зарина]

## XXI

Херцег Нови 30. IV. 1961 г.  
Хотел „Бока“

Драги друже Лесковче,  
Хвала на послатој књизи коју читам са великим интересовањем.  
Примите срдачне поздраве од моје жене и мене.

Ваш  
Иво Андрић

[Испод Андрићевог текста, графитном оловком дописан је коментар  
Младена Лесковца:

Послао сам му Ф. Бабингерову монографију о Мехмеду Освајачу – на француском.

МЛЈ]

## XXII

Београд 8. XI. 1961 г.

Драги друже Лесковче,  
хтео бих да Вама, Бошку и вашим захвалим на услугама и пажњи за време нашег боравка у Новом Саду, а молим Вас да *свакако* кажете другарици Каћи нашу искрену захвалност. Лепо је било и добро смо се одморили. Вама и вашој ћерки желим срећан пут. Све вас поздрављамо

ваш Иво Андрић

## XXIII

10. XII. 1961 г.

Сећајући се Новог Сада, срдачно Вас поздрављају, ваши

Иво Андрић  
и Милица

Поздравите другарицу Соколовић, Бошка Петровића, и остале другове и од мене.

[Разгледница писана руком, послата из Стокхолма у којем је Андрић са супругом боравио приликом доделе Нобелове награде која му је тог дана и уручена]

## XXIV

Срећну нову 1962 годину желе

Иво Андрић  
и Милица

[Према печату датирано: 26. XII 1961]

## XXV

Београд 20. III. 1963 г.

Драги друже Лесковче, хтео бих са две речи да Вам се захвалим на пажњи и доброту коју сте нам указивали за време нашег боравка у Новом Саду. Молим Вас да захвалите и свима осталима, у Матици, као и другарици Каћи и Бошку Петровићу.

Са добрим сећањем и срдачним поздравима

ваш Иво Андрић

## XXVI

Вама и вашима желе срећну нову 1964 годину

Милица и Иво Андрић

## XXVII

Срећну нову 1970 годину

жели

Иво Андрић

[Према печату датирано: 24. XII 1969]

## XXVIII

Срећну нову 1972 годину жели

Иво Андрић

## XXIX

primite iskreno saucisce

vasivo andric

[Телеграм Иве Андрића упућен Младену Лесковцу поводом смрти његове супруге Смиље Лесковац, према печату датирано: 19. 06. 1973]

\*

Прилично је познато да је лична заоставштина Иве Андрића према грађи коју чува тематски разуђена и прилично обимна. Сачувана преписка само је један део те и више него драгоцене оставине. Андрић је, разуме се, размењивао писма, премда је сам гајио подозривост према таквом виду комуницирања са људима. Размењивао их је, рекло би се, готово читав животни

век, почевши релативно рано, те се писма указују као значајан и свакако незаобилазан траг везан за његов приватни и јавни живот и књижевни рад. Кроз писма се сазнаје не само главнина, а то је њихов садржај, већ и личност онога ко иза њих стоји. У случају нашег нобеловца, то је нарочито деликатна страна биографије с обзиром на његову свеопшту уздржаност и препуштеност тишини. Чини се као да писма надомешћују оно о чему је Андрић ћутао. Захваљујући Мирославу Караулцу, већина Андрићевих писама сакупљена су на једном месту у виду приређеног издања књиге *Писма (1912–1973): њивајна њошћиа*, објављене у издању Матице српске 2000. године. Међутим, како је насловом и прецизирано, преписком дугом више од пола века, са кореспондентима попут Војмира Дурбешаћа, Евгеније Гојмерац, Маје Нижетић, Густава Крклеца, Тугомира Алауповића, Светислава Цвијановића, Љубице Бебе Алауповић, Вере Стојић, и незаобилазно, Милице Бабић, откривамо човека који се природом сазревања мења. Писма за које је сам писац сматрао да треба да нестану заједно са оним ко их је написао, упркос отвореној жељи за њиховим затирањем, сачувана су. О њима се данас говори и тако открива све за шта мислимо да је о Андрићу већ речено, у остављеном простору могућности да се дође до, макар и малог дела, неоткривеног и непознатог. Баш онако како је случај са преписком Андрића и Младена Лесковца – двадесет и девет писама остало је до сада необјављено. Сматрајући да ништа што открива Андрића као писца или човека не може бити сувишно, та писма се сада и објављују.

Иако су се упознали много раније (према речима Лесковца године 1934),<sup>4</sup> сачувана преписка Иве Андрића и Младена Лесковца, вођена готово пуних тридесет година, започета је писмом Младена Лесковца крајем 1945. када се обратио писцу чија дела жели да препоручи да се преведу на мађарски језик (на шта Андрић одговара пристанком), па све до 1973. године када ће је затворити кратак Андрићев телеграм поводом смрти Смиље Лесковац. Време зачетка њихове преписке поклапа се такорећи са временом када Младен Лесковац бива постављен за управника Библиотеке Матице српске у септембру 1945. године, а Андрић, вративши се из Берлина након дипломатске каријере, почиње да живи као писац. Предмет преписке из тог периода писан је у својству тих позиција. Лесковац на челу поменутих установа и као оснивач и главни уредник *Зборника Мајнице српске* (1953. године) и касније као уредник *Лейојиса* (од 1958. до 1964. године када на његово место долази Бошко Петровић) обраћа му се као потенцијалном сараднику, као писцу који је већ тада захваљујући својим великим романима увелико афирмисан и цењен у књижевном свету и друштву и којем он, опет захваљујући својој позицији, има могућност да помогне, стављајући му на располагање приступ различитој грађи која је Андрићу неретко било полазиште у писању. Осим тога,

<sup>4</sup> Овај податак, међутим, није посве тачан, јер Младен Лесковац заборавља да је већ 1926. године упознао Андрића, додуше обративши му се писмом на које му је Андрић и одговорио. Више о овоме в. Поповић (2017: 11–12).

преписка открива обојицу и у светлу културних делатника, што ће се, видимо према приложеним писмима, одржати и годинама након тога. Кроз писма се указује Андрић првенствено као културни радник, посвећеник књижевном свету, а потом и као писац. А кроз све те улоге, говори Андрић пријатељ. Писма су искрена и учтива, онаква каква је и била личност овог писца, с тим да ни Лесковац, млађи и културан у опхођењу, није заостао ишта мање у том погледу.

Радован Поповић, иначе, приредио је књигу интервјуа (*Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*, Београд: Слобода, 1976) са поштоваоцима личности и дела Иве Андрића у којима његови саговорници говоре о великом писцу. Судаћи према броју саговорника, Андрић је имао широка познанства, па и многобројне пријатеље. Ова књига сведочанстава, како ју је у назвао Никола Милошевић у поговору *Иво Андрић и 'њећова бодља у срцу'* (MILOŠEVIĆ 1976: 193–206), садржи бројна, више или мање фрагментарна сећања која откривају мање познате или чак посве непознате појединости из живота писца, и то углавном оне које су се тицале његових познанстава и пријатељстава. Сви ти подаци или су део који је недостајао у мозаику онога што нам је познато или пак представљају зрно у непознаници коју тек треба открити. Дакле, истина је тврдити да је о Андрићу речено прилично много, али никада не и довољно. Такав је случај са свим великим писцима, рекло би се.

Какав је, онда, значај имала ова књига у вези са преписком Иве Андрића и Младена Лесковца? Наиме, читајући редом приложене записе, нека су се указала као снап светлости уперен у одређене делове пишчеве биографије.

Тако је новинар и уредник листа *Полиџика*, Драгослав Адамовић, говорећи Радовану Поповићу о Андрићу рекао да није био успешан у томе да начини интервју са нашим нобеловцем: „схватио сам да Андрић то не воли, да он то једноставно не може, – ако се томе да карактер посла“ (Porović 1976: 10). Не потврђује ли то, онда, доследност писца која је изнета у писму где каже није напросто способан да говори о себи и свом делу и тако суптилно наговештава свој изостанак са књижевне вечери посвећене управо њему? Можда му се то једним делом могло замерити, али оно што свакако не би јесте управо та приврженост и принципијелност у личном ставу. Лесковац је, као и организатори догађаја, разумео пишчеву природу и разлоге одустајања, не замеривши му притом на донетој одлуци.

Бошко Петровић, дугогодишњи сарадник *Лейојиса* и секретар Матице, Радовану Поповићу је испричао да се упознао са Андрићем после рата док је био председник Савеза писаца и сведочио да су сви међусобни сусрети били пријатељски и отворени. Како су ти сусрети временом постајали учесталији, тако је и њихово познанство постајало присније. То се може закључити из његових речи али и из Андрићевих писама упућених Лесковцу, где проналазимо податке о њиховом виђању у друштву које су осим њих, чинили Ерих Кош и Младен Лесковац. Када су Лесковац и Бошко Петровић

долазили у Београд, Андрић би их угостио на ручку у хотелу „Москва“. Са друге стране, када би Андрић посетио Нови Сад, одседао би у хотелу „Парк“. Тамо би, каже Петровић, био гост тетке Олге, како су називали управницу хотела, изузев у случајевима кад би ручавао и вечерао код Лесковца<sup>5</sup> или Петровића, увек долазећи у јесен. Долазио је, наравно, и у Матицу српску: „Допада му се изузетно наша библиотека ’Мозаик’ – ти, каже, лепа насловна, опрема, избор... Тако је дошло до тога да му ми први штампамо ’Проклету авлију’ 1954. године. Онда сам ја инсистирао да нам да и ’Разговор са Гојом’. Пристао је“ (Роровић 1976: 119).<sup>6</sup> Боравио је у Библиотеци Матице српске и Издавачком предузећу, како је навео Петровић. Обично би и седео у његовој канцеларији и читао биографије. Бошко Петровић одржао је и говор на комеморацији поводом Андрићеве смрти 13. марта 1975. пишући о њему узвишено, према његовим речима, „прилажењем из даљине“, споминући тишину која је обележила животно лице, његову прозу и оно што је уследило након оба.<sup>7</sup>

Ово место чини нам се као згодно за појашњење приче око издавања *Проклетје авлије*, што је несумњиво један од најважнијих места у преписци. У постскриптуму писма датираног 13. октобра 1954. године Андрић говори о, тада још увек, рукопису будуће *Проклетје авлије* коју ће 1954. године штампати Матица српска, дајући напомене како не би дошло до евентуалних недоумица. Младен Лесковац му одговара: „Ваш текст ће бити до крајности респектован: саопштио сам Издавачком предузећу Вашу напомену у вези са фратровим екавизмом-ијекавизмом. Како ми је данас саопштено, Ваша књига се слаже пуном паром, и брзо ће бити готова. Како сте Ви зажелели да и сами видите ревизију, послаће Вам се; мораћете је брзо вратити.“ (Поповић 1998: 62). Будући да Лесковац овде није прецизирао датум (каже само да је реч о уторку по подне), Радован Поповић начинио је мали превид датирајући писмо септембра 1954. што нам се чини као погрешно с обзиром на то да се не поклапа хронолошки и логично са садржајем Андрићевог писма. Највероватније је писмо послато у уторак 26. октобра 1954. које је Андрићу стигло дан касније, након чега је уследио и његов брзи одговор. О коректури романа има речи у том наредном писму Андрића од 28. X 1954. које је Поповић приредио и где Андрић каже да има поверења у коректора и да ће прочитати све након прелома.

Иначе, у истом писму, књига коју Андрић помиње заправо је књига Живана Милисавца о Јовану Јоановићу Змају насловљена *Змај*, штампана исте године када је писмо и написано у издању београдског Новог поколења.

<sup>5</sup> Део интервјуа доноси и сећање на заједничко дружење у стану Младена Лесковца у Грчкошкој улици у којој је својевремено живео.

<sup>6</sup> Више о томе видети у објашњењу Андрићевог писма од 13. октобра 1960. године.

<sup>7</sup> Говор је објављен у следећим публикацијама: Петровић (1991: 109–111) и Петровић (2015: 273–274).

Мање је познато да је сам Андрић подстицао Милисавца на писање и у томе успео. О томе има речи у њиховој преписци. Као захвалницу за посвећену му књигу, Андрић му поклања *Травничку хронику*, исписавши својом руком пригодну посвету.

Како је записао Радован Поповић, Андрић је за почасног члана Матице српске изабран крајем 1949. године, иако је и много раније сарађивао са њом, понајвише као сарадник *Лейописа*.<sup>8</sup> Тако је и водио преписку са Васом Стајићем, Живаном Милисавцем, Живојином Бошковим, Александром Тишмом, Бошком Петровићем чија су писма обједињена у раду *Иво Андрић и Матица српска* (Поповић 2006: 189). У низу имена који су својим радом и послом били везани за рад ове установе, помиње се и Младен Лесковац. Не само својим кроз прилоге, Андрић је био присутан и као један од потписника Новосадског договора, догађају који је организовала Матица српска у вези са питањем српскохрватског језика и правописа. Иако је одбио да учествује у анкети поводом језичких питања, Андрић је оба дана боравио на седницама, и иако ћутећи, ипак потписао све што је том приликом договорено (Милисавец 1998: 14).

Уопште узевши, када се говори о Андрићу и Лесковцу, помиње се и Бошко Петровић који је и сам тврдио да је Андрић истински волео Нови Сад, да је чак планирао да у том граду купи кућу, али је ипак одустао од те намере због болести супруге. Одлучио се за Игало. Њихов последњи сусрет десио се 7. јула 1968. године о чему Бошко Петровић такође говори, памтећи датум захваљујући фотографији која је настала тог дана. На фотографији су се налазили Андрић и Петровић, а фотографисао их је Лесковац. Петровић се сећа и да су једном приликом отишли у Сомбор. Иначе, о односу Андрића и Новог Сада писао је и Живан Милисавец у раду *Иво Андрић у 'Српској Атини'* (Милисавец 1998: 9–19). Знатно млађи од обојице, он се у њиховом друштву осећао као ђак који је, проводећи време са двојицом интелектуалаца, морао бити задовољан том чињеницом:

„Те седељке и те шетње нису обиловале разговорима. И Лесковац је бирао и вагао речи, а Андрић, увек ћутљив и одмерен, више је одобравао оно што му је било речено но што је сам говорио. А говорио је и он, увек кратко и скоро у сентенцама. Ја сам се пак задовољавао да их обојицу слушам“ (Милисавец 1998: 9).

Током једног свог боравка у Новом Саду 1963. године Андрић пише Вери Стојић,<sup>9</sup> својој великој животној подршци:

<sup>8</sup> О детаљној сарадњи Иве Андрића и Матице српске в. Халић (2018: 281–301).

<sup>9</sup> Постојало је неколико женских имена којима се Андрић у разним приликама обраћао. Осим поменуте Вере Стојић, то су биле Евгенија Гојмерац, Маја Нижетић, Зденка Марковић Љубица Беба Алауповић. Разуме се, једно би име у наставку овог низа имало извесну посебност с обзиром на то да је и у пищевом животу она била особена фигура пред којом је једино могао да се одрекне своје свеопште уздржаности. Била је то његова супруга Милица Бабић, костимографкиња Народног позоришта у Београду.



*Нови Саг, 11. III 1963.*

11. III 1963 године  
 Хотел Парк  
 Драга Вера и одавде из ове пријатне бање примите много поздрава од  
 Ваше Милице  
 Драга Веро, довиђења скоро, са поздравима ваш

Иво Андрић

[Адреса:]  
 Drugarica  
 Vera Stojić  
 Beograd

Ul. Proleterskih brigada 37/IV (Андрић 2000: 421–422)

Пар дана касније, након повратка, о пријатности боравка пише и захваљује се и Младену Лесковцу.

И Драшко Ређеп је сведочио о Андрићу и Новом Саду. Његово сећање нарочито је важно због тога што помиње Андрићево предавање о Петру Кочићу о којем Андрић и пише Лесковцу. Предавање је одржано на Филозофском факултету који је тада био такоређи новооснован. 1954. године образована је Матична комисија са намером да припреми план и програм будућег рада факултета. Између осталих, у саставу комисије нашао се Младен Лесковац, који је уједно и одабран за професора. Ређеп, додуше, не говори ништа опширније о овом догађају, али се сећа, барем према ономе што је рекао, Андрића као безмало првог професора књижевности (Роровић 1976: 127). Иначе, предавање било је једно у низу оних који су одржани, а који су се тичали управо писца приповетке *Јазавца њег сугом*.

У књизи *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika* нашао се кратак запис чувеног књижара и антиквара Јанка Хркаловића. Он говори о Андрићевој, добро познатој заинтересованости за прошлост, тако да је посећивање Антикваријата Српске књижевне задруге било уобичајена и радо спровођена активност. Хркаловић се сећа да му је Андрић сам показао колику љубав гаји према старинама: „Знате, антикварнирес су увек пуне драгуља’, говорио би, додајући да је ’важно да ти драгуљи дођу у праве руке’“ (Роровић 1976: 153). Осим књига, Андрић је, чини се, волео и антикварне предмете. Читалац би на овом месту могао са правом да се запита због чега је та појединост важна за нашу причу. Наиме, Хркаловић каже да је често одлазио у Андрићев дом (како би му доносио књиге). Једном приликом је на адресу улице Пролетерских бригада бр. 2а,<sup>10</sup> стигао, како стоји у тексту, „леп старински писаћи сто“ (Роровић 1976: 153) чије је постолје за писање било похабано. Андрић позива антиквара да дође и види може ли шта учинити поп том питању. А питање је гласило: „Видео сам како ви лепо опремате књиге, можете ли мени помоћи – може ли овај сто да се поправи, пресвуче...?“ (Роровић

<sup>10</sup> На тој београдској адреси је провео последњи део живота, претходно је становао у Призренској улици као подстанар.

1976: 153). Хркаловић је могао и успео је: „Урадио сам то и Андрић је био врло задовољан“ (Роровић 1976: 153). Ту долазимо до чувеног шрајбентиша који је предмет једног дела преписке Андрића и Лесковца. Можемо претпоставити, али не и са сигурношћу бити уверени да је посао мајстора којег је Андрић тражио (одуставши од Ивковића)<sup>11</sup> поверен управо Јанку Хркаловићу. После тог писма, датираног 18. децембра 1960, сто се више не помиње, ни код Андрића, ни код Лесковца, највероватније због тога што је реставрацијом овог комада намештаја све у вези са њим било решено. Преостало је само да надаље служи сврси и то је по свему судећи и испуњено.

У наредном сачуваном писму Иве Андрића Младену Лесковцу од 29. јануара 1961. године стоји:

„Управо сам се спремао да Вам пишем поводом Ваше књиге о Лази Костићу, кад изненада стиже – пулт. Сад је већ у мојој соби и већ се прилагођује новој околини и она њему. Моја жена је очарана изгледом овог предмета из Сомбора. Некад су у Босни католички попови говорили: 'Omnes res bonae sunt de Travnik'.<sup>12</sup> Изгледа да би се то исто могло, *mutatis mutandis*,<sup>13</sup> рећи и за Сомбор“ (Поповић 1998: 82).

И Лесковац у свом писму изражава задовољство поводом успешно обављеног посла. Данас се писаћи сто налази на истом месту, у стану који је претворен у Спомен-музеј Иве Андрића, и то у радној соби која је (поред салона) остала аутентичног изгледа као за време његовог живота. На столу су, између осталих ситница и предмета, налив-перо као и отворена страница Андрићеве рукописне бележнице.

\*

Писма Андрића и Лесковца престају да буду честа 60-их година. Последњих неколико Андрићевих јављања било је у виду формалних честитки и телеграм саучешћа упућен поводом смрти супруге Младена Лесковца. Могуће да је један од разлога тишине био тај што се и сам Андрић повукао у једну своју (тишину) након смрти супруге. Многи који су га познавали, сведочили су о његовој повучености и чаури којима се предао, а које су му пријале као, такорећи, животни сапутник, онда када се изненада и невољно опростио од Милице Бабић. Уосталом, знајући добро каква је била природа писца, то стање било је заправо само појачана манифестација, у односу на то какав је иначе, током целог живота и био.

<sup>11</sup> У писму Младена Лесковца од 11. септембра 1960. стоји: „[...] јављам Вам да сам био са Ивковићем. Рекао ми је да зелене шевро коже нема у земљи, па је стога поручио из Беча ону имитацију коју смо гледали; мустре ћемо добити и тек онда одлучити. Видим да он блиста од среће што ће тај посао радити [...]“ (Поповић 1998: 81). Ипак, сарадња се није остварила.

<sup>12</sup> „Све што је из Травника – добро је“. Превод Радована Поповића, стоји као напомена у фусноти.

<sup>13</sup> „Променивши што треба променити“. Превод Радована Поповића, стоји као напомена у фусноти.

## ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АНДРИЋ, Иво. *Писма (1912–1973): њивајина њоција* (приредио Мирослав Караулац). Нови Сад: Матица српска, 2000.
- МИЛИСАВАЦ, Живан. *Ауџојорџреџи с њисама*. Нови Сад: Матица српска, 1998.
- ПЕТРОВИЋ, Бошко. *Усмена реч* (приредио Љубисав Андрић). Нови Сад: Матица српска, 1991.
- ПЕТРОВИЋ, Бошко. *Бошко Петровић* (приредио Славко Гордић). Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2015.
- ПОПОВИЋ, Радован. Лесковчева писма Андрићу и Андрићева Лесковцу. *Свеске Задушбине Иве Андрића*, год. 17, св. 14. Београд: Задушбина Иве Андрића, 1998, 45–95.
- ПОПОВИЋ, Радован. Писма Иве Андрића Младену Лесковцу. *Свеске Задушбине Иве Андрића*, год. 20, св. 18. Београд: Задушбина Иве Андрића, 2001, 141–149.
- ПОПОВИЋ, Радован. Иво Андрић и Матица српска. *Летџојис Мајџице срџске*, год. 182, књ. 478, св. 1–2, јул/август (2006): 189–210.
- ПОПОВИЋ, Радован. *Велики џосџојин: Млаген Лесковац – њим самим*. Нови Сад: Матица српска, 2017.
- ХАЦИЋ, Зорица. Плодна, а суздржана сарадња или Иво Андрић и Матица српска. *Свеске Задушбине Иве Андрића*, год. 37, св. 35 (2018): 281–301.

\*

- МИЛОШЕВИЋ, Nikola. Ivo Andrić i „njegova bodlja u srcu“ (pogovor). *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika* (priredio: Radovan Popović). Beograd: Sloboda, 1976, 193–206.
- ПОПОВИЋ, Radovan. *Kazivanja o Andriću: uspomene savremenika*. Beograd: Sloboda, 1976.

Jovana L. Vojvodić

## LETTERS OF IVO ANDRIĆ TO MLADEN LESKOVAC

## Summary

The paper publishes for the first time the unknown letters that Ivo Andrić sent to Mladen Leskovac, which are kept in the legacy of Mladen Leskovac. The aim of this publication is to round off their correspondence, which was prepared on two occasions by Radovan Popović, that is, to point out the importance of the subjects of their correspondence and, among other things, shed light on the nature of the relationship between the two intellectuals.

Универзитет у Новом Саду  
Филозофски факултет  
Одсек за српску књижевност  
Др Зорана Ђинђића  
21000 Нови Сад  
[jovanav997@gmail.com](mailto:jovanav997@gmail.com)

Примљен: 8. фебруара 2023. године  
Прихваћен за штампу фебруара 2023. године